

NOSS PARLAMENT

Romedi Arquint

Ch’els han envidà bel e precis mai da vegnir giu Berna a far ina visita al parlament, m’ha surprais. Dapi ch’ins po leger las prognosas apocalipticas ch’els fan giu Berna per las regiuns perifericas, èsi da far atenziun. È quai in dals elements d’ina strategia publicistica raffinada? Duess jau lura raquintar en la «Staila» quant bel ch’i fiss da pudair viver en quai ch’els numnan las aglomeraziuns? En mintga cas ma vegn jau avant sco exot, ed jau ma smirvegl ch’i na ma retschaivan giu Berna betg sco in da quels «Aborigines» da l’Australia. Sch’i san insumma che nus Rumantschs existin anc? N’aveva betg in da lur schefs be dacurt – a chaschun d’ina tscherna en la Chanzlia federala – anc snegà l’existenza dals Rumantschs sco part integrala da la Confederaziun svizra, el na vul era savair nagut dad ina lescha da linguas (qua han lura noss parlamentaris mussà las quantas ch’igl è!), e da dar als Rumantschs contribuziuns supplementaras per garantir lur existenza, gnanca discussiun! Quant vala il rumantsch per la Svizra? Be pauc dapli che 4 milliuns? Era questa dumonda m’accumpogna durant mia visita en la chasa federala. Natiralmain ans èsi vegnì ad ureglia che la cassa dal maun public è vida, ma pensain be a l’aur da la Banca naziunala u als milliuns investids per trair a la lunga la mort da la Swissair. Insumma, la discussiun monetara m’è pli che conuschenta: Era tar nus en il Grischun avain nus fatg ir tras pli che 100 mesiras da spargn per lura vegnir a savair che la situaziun finanziaria saja tut outra che catastrofala. En tge relaziun stat il discurs politic propi cun la realitad da la societad?

Malsegir era jau vegnì legend en «La Quotidiana» ch’il parlament veglia ir a spass, e quai gist en terra rumantscha. Al tavulin avain nus discutà la chaussa: «Sto tuttina esser ch’els san giu Berna ch’i dat quatter regiuns linguisticas e ch’els vulan demussar quant damanaivel ch’els stattan a la populaziun e quant solidarics ch’els èn», cumenza Gionin. «Els na sa sentan betg pli chapids dal pievel e vulan uschia gudagnar simpatias», di Andri, entant che Fadri, noss filosof, concluda curt e setg: «Era els èn infectads dal virus da la societad da spass e burlarias». L’ustier intervegn cun: «Qua ves’ins il success da la PR turistica. Il ‹Heimat feeling› arriva fin giu Berna». La pli nova teoria è quella da mes ami Gion: «Els vegnan en il Grischun per vesair ina giada propi cun agens eglS ina da questas foras ch’els empleneschan cun milliuns!»

Insumma, in’emprima bella surpraisa ma spetga arrivond a Berna: Betg mo la crappa grischuna che furma la piazza federala e las funtaunas siglintas cun lur simbolica, betg mo la preschientscha imposanta da la chasa federala, na, a l’entrada ma salida quella en mia lingua rumantscha! Els san damai bain avunda che nus Rumantschs existin.

Jau sun ma preparà per mia visita ed hai legì l’ultim temp sper «La Quotidiana» era anc la «Turitgaisa». Ils artitgels ils pli interessants hai jau mess en salv. Per exempel questa notizia en la part «Perscrutaziun e tecnica»: Pon tscherts represchen-tants da la famiglia dal vitamin E prevegnir a malsognas dal cor ed al cancer? Quai era stada la pretaisa basada sin retschertgas ed experiments dals onns 90. Studis a lunga durada han lura demussà che quest effect preventiv na saja betg da cumprovar. Co statti cun l’effect preventiv da las decisiuns politicas, ma sun jau lura dumandà. Datti era qua difficultads da cumprovar l’effect preventiv, regia era qua sco tar ils scenziads «perplexitad»? La democrazia parlamentara ha in effect retardant

ed ella sumeglia adina dapli «in curren suenter» a las realitads. Ils fatgs dad ier ston vegnir schliads, quels dad oz coin en l’administraziun fin ch’els èn stracotgs e quels da damaun van si en fim retoric. U lura, en la medema ediziun, quest versin che m’ha fatg rir dad aut: *«Nachdem der Ratsherr Schang / bisher soviel wie nichts verrichtet / fühlt er sich jäh zur Tat gedrängt, genötigt und verpflichtet / Die Tat, das heisst sein Tatendrang, soll ruchbar werden im Kantönchen / und folgerichtig sucht der Schang / Motive für sein Motiönchen / Ein populäres muss es sein / Schang ist um das Motiv verlegen / doch fällt ihm sicher eines ein / genau wie seinem Ratskollegen»* (Bö). Qua ves’ins che noss parlamentaris lavuran! Bravs ch’els èn. Ed i ma vegn endament ch’in dad els ha be dacurt sa fatg quitads perquai ch’i na figurescha en il chalender dals emploiads da la Confederaziun betg in «r» tar l’indica-ziun da la lingua, uschia ch’i na dat nagins emploiads rumantschs; in auter (dal rest in da quels che vul ch’il stadi smettia da vulair sa maschadar en tut e dapertut) dumonda tge ch’il stadi haja l’intenziun da far per promover la superbia e l’identitad svizra da nossa giuventetgna, ed era questa dumonda vegn emplunada sin las passa 600 intervenziuns ch’il Cussegl federal n’ha anc betg respundi. Interessant: il 1976 hani dumbrà 396 intervenziuns parlamentaras, il 2003 1’058, entant ch’il dumber da missivas per leschas e rapports è restà pli u main stabil. Terapia d’occupaziun parlamentara u cumprova da lavur seriusa? E cura che questas intervenziuns persunalas vegnan tractadas – quai m’ha tradì in dals salters che curran enturn en unifurma – pon ins discurrer da fortuna, sch’il petent è insumma en sala.

Passond tras la sala ma dattan en egl las muntognas da gasettas. Anguscha, danunder engolan els, noss parlamentaris, il temp per leger tut, tanscha lura il temp era anc per sa preparar per las dumondas seriusas?

Jau en mintga cas m’infurmesch tar la documentaziun. Jau ma regord dal di nair, forsà perquai che quai era gist il di da Son Niclau, damai il december 1996. In schoc era ì tras il pajais. Ina Svizra che croda in ord l’altra! Il foss tranter la cuminanza linguistica franzosa e quella tudestga, uschè grond sco anc mai! Suenter eran las gasettas plainas da titels sco «Il foss daventa adina pli grond», «La coesiun tranter las cuminanzas linguisticas è urgenta», «Il fundament naziunal en prive!». E lura è sa distatgada ina lavina dad intervenziuns da parlamentaris che sa faschevan gronds quitads. Ins ha lura clamà en vita ina cumissiun che ha gì dad elavurar in concept per promover la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas da la Svizra. Jau vuleva savair tge ch’è capità fin oz, passa 12 onns pli tard. Jau sun m’infurmà tar il salter che m’ha tramess tras la citad fin che jau era en in da quels gnieus da l’administraziun, nua che vegnan cuadas ora leschas ed ordinaziuns. In dals paucs emploiads rumantschs m’ha lura mussà las tonnas da palpiri ch’èn vegnidas producidas fin oz: rapports, posiziuns, protocols, sbozs da leschas, proceduras da consultaziun: fin oz cun il resultat dad ina nulla radunda e bella. Dispitas tranter la Confederaziun ed ils chantuns pervi da las cumpetenzas: Ils chantuns avessan il pli gugent ch’il stadi na faschess nagut auter che dar ils raps, e la Confederaziun da sia vart vuless sa resalvar il dretg dad era avair anc in pled en chapitel. E la quintessenza da 12 onns «blabla» retoric: Per refar la «coesiun naziunala» – tuna quai oz da pliras varts – na dovra quai betg raps, i basta la buna

voluntad. Dad in um sabi hai jau legì insanua che quai bastia mintgatant da discurrer e discurrer, che quai saja era ina maniera da schliar problems. Barba Men commentass laconicamain: Da bler fim e pauc brassà na vegn ins betg sazià. Insumma: Forsa hani, fin ch'els vegnan en il Grischun, tuttina anc chattà la feglia per zuppentar lur ineffizienza.

Mes collega en il parlament grischun, Bistgaun «da leusi», m'aveva mess in auter pilesch en l'ureglia ed jau al hai empermess da rapportar surlonder en detagl durant la proxima sessiun dal Cussegl grond a Cuira. Tge capita cun la revisiun da la lescha davart ils tissis enivrants? Sche jau veglia savair ses «meini»: Cun far nagut cuntanschian ins il meglier effect preventiv, midar insatge veglia dir pegiurar. Dal rest, ina frasa sumeglianta aveva mes bab scrit or d'in cudesch e tatgà vi da la paradid: «In impediment da la Svizra en in'Europa unida fiss ch'ella è fixada sin il passà». La cuntinuaziun era lura en la lingua originala dal cudesch: «Ihr Anspruch, ein Vorbild für die ganze Welt zu sein; der Hochmut und das Ressentiment allem Fremden gegenüber; eine absolute Geringschätzung von geistigen Leistungen und das Vorher-schen einer rein merkantilen, auf kleinliche Sparsamkeit ausgerichtete Gesinnung». E sutvart l'indicaziun: Graf Hermann Keyserling, «Das Spektrum Europas», 1928!!! L'unic commentari che mes bab aveva fatg eran ils trais segns d'exclamaziun. Bella questa: Responsabels en l'administraziun m'han infurmà cun tut ils «sches» e «mas» e «pertge betg» e «pertge bain». Era qua muntognas da palpìri, uras da debattas seriusas cun protocols e tut quai che appartegna latiers. Il resultat: Sche l'intent preventiv da mes collega grischun è quel da durmir vinavant, sche quai hani fatg qua, cun gronda canera e tamtam. «Las instituziuns democraticas sumeglian oz plitost in lavuratori da reparaturas», di Enzensberger ed jau conclud: «Bel fissi, sche quai fiss almain vaira».

Sin l'empora pon ins persequitar il meglier co ch'i vegn fatg politica en noss pajais. E dapli: Qua has l'unica occasiun da guardar giu sin noss parlamentaris elegids, aveva ditg Fadri cun in surrir malign. Sper il foss dals urs avess quai stuì esser il punct culminant da mia visita. Jau hai anc en l'ureglia la chapitlada ch'els han dà avant pauc temp a nossa Fundaziun culturala pervi dad in artist e pervi dad in pau dapli che 100 000. Igl era propri sco sch'i giess per l'existenza da noss pajais. Schimmel e blass hani ditg e quai cun raschun, qua eran nus stads perina al tavulin. Ma oz, tge dischillusiun: En la sala be ina stgarsa dunsaina, in discorra e nagin na taidla. Jau bandun quest post ed arriv en il foyer parlamentar; qua bain, qua èsi vita, i para sco d'arrivar en in furmicler, gruppinas e gruppettas, tgi sesa, tgi dat in'intervista a la televisiun u – guarda be noss parlamentari e caposkiunz svizzer – al Radio Ruman-tsch. Evidentamain vai tar tuts per dumondas seriusas: «In quart da nossas leschas ans vegnan dictadas da la cuminanza europeica, senza discurrer da convenziuns e reglamentaziuns dad autras instituziuns internaziunalas». «Cunter la voluntad dals chantuns na va nagut en quest pajais», in auter. En ina gruppa ves jau quel che nus en il Grischun numnain il lobbyist da professiun, repartend fegls nua ch'el propagescha l'energia alternativa. «Ti stuessas guardar co che quels da l'industria ageschan sch'els vulan far affars cun la China, quai è lura in'otra pèra mongias», ma di el e cuntinuescha cun superbia: «Atgnamain essan nus quels che fan la politica; l'art è da

far quai da maniera ch'ils parlamentaris na badan betg». Bel fiss quai, sch'i na ma vegnissan betg endament ils 100 000 francs ch'in parlamentari survegn be perquai ch'el porscha duas giadas l'onn l'ureglia ad ina da las grondas bancas svizas. «Gea, gea, ma cumpareglia cun auters pajais èn quai piculezzas», respunda el e sa drizza a sia proxima victima. La dumonda sa fitga en mes tscharvè: Co duessan nus che tschernin els realisar tge che capita qua! La dumonda tgi che cumonda propri quest pajais, na ma va betg pli or dal chau. In cusseglier dals chantuns aveva ditg al mument da sia demissiun: «Il parlament pon ins cumparegliar oz cun in'operetta che crititgescha, accepta e commentescha cun pli u main professionalitad ils fatgs che l'economia ha gia daditg decis». Che questa constataziun vegn era anc dad in professor, è tipic. Raschun ch'il parlament grischun ha introducì il numerus clausus era gia en ils gimnasis.

Bunamain cun in pau nostalgia pens jau al parlament grischun. La sala è pli u main adina emplenida; tut che taidla u fa almain finta da taldar. Ins sa nua che mintgin sesa e co ch'el vuscha. Be tar ils principiants pon ins mintgatant observar co ch'in commember stat si il fauss mument e co ch'el sa volva per guardar, sche tschels da sia partida stettian era si cura ch'i sa tracta da vuschar. Ma la disciplina e la pel dira, surtut sin la part davos dal corp, èn tuttina anc virtids apprezzadas.

In'otra dumonda m'aveva jau era fatg avant che trair en ils chalzers da dumengia ed il tschop da nozzas per far bella figura en la chapitala. Èn la regenza ed il parlament propri la represchentanza dal pievel? Ina tala dumonda avess pli baud bastà per survegnir in bigliet «Moscau simpel», ma tscherts fatgs ma dattan da pensar. En Svizra ed era tar nus en il Grischun – la finala sun era jau in da quels onurabels dal parlament chantunal – avain nus passentà intgins eveniments politics, nua che tant la regenza sco era il parlament eran dal tutfatg sper ils chalzers. Quai vul dir: La votaziun dal pievel ha dischavuà decisiuns quasi unanimas da las instanzas tschernidas dal medem pievel. Tgi represchenta en tals cas tgi? Sunter sia critica envers il parlament e la regenza metta Enzensberger sia speranza sin la «societad dals citadins». Citadins cun problems concrets ed actuals sa mettan ensemen, rimnan suttascripziuns e sforzan la maschinaria politica da reagir, da formular cuntrapropostas, da sa fatschentar cun la dumonda. Da l'iniziativa da las Alps, da gieus olimpics fin a la contingentaziun dad abitaziuns secundaras en la regiun. Po quai esser ch'il corset ideologic da nossas partidas, che deriva dal 19avel tschientaner, impedescha d'empruvar da vegnir cuminaivlamain a soluziuns? Ina retschertga represchentaniva fatga da l'ONU ha mussà che be gist in terz da la populaziun sa senta represchentanada tras la regenza ed il parlament. Èn ils represchentants dal pievel be pli represchentants dad ina minoritad? Qua cumenzass ina discussiun pli lunga e pli ferventa cun Barbla, la stria. Uschia la numnain nus en vischnanca, e blers s'enriclan anc oz dal di ch'ins han stuì dar ad ella ils dretgs politics. Ella mussa vi sin quai che nus da nossa vart considerain sco l'ierta natirala da noss babuns: «Nua èn las dunnas?» Jau stoss conceder: Bleras n'hai jau betg inscuntrà giu Berna, ed era a Cuira na datti betg bler dapli dunnas che sozis. E tgi prenda en protecziun ils sozis che survegnan giu per la testa bunamain tar mintga votaziun? Jau ves gia Barbla che ma fa reproschas pervi da mia scripziun sexistica en quest artitgel.

Ma turnain al tema: Igl è cler ed evident che mintgin vul per finir avair raschun, quai vala era per la politica. Nus avain dad ina vart il pievel cun las armas da l'iniziativa e dal referendum, da tschella vart il parlament e la regenza cun ses meds da mussar pussanza. Pli cuntent ch'il pievel è e main ch'el sto duvvar sias armas. Pli damanaivel ch'il parlament è e pli fitg ch'el stuess tadlar sin il pievel. Quai tuna bain logic. Pertge lura adina dapli iniziativas e referendums e pertge adina dapli NA's cun u senza propostas dal parlament? Sto esser in sbagli da comunicaziun, schess Linard, l'electricist.

In bel di era noss filosof vegnì cun ina teoria abstrusa: En la politica datti be in tema, e quai è quel da la pussanza. Fin ch'ins na vegn betg dad eliminar il gieu da la pussanza, na vegnin nus betg ad ina democrazia – a la pussanza dal pievel. Gea, nus avain sviluprà tscherts instruments per reducir il privel da la pussanza, per exempel la limitaziun da la durada d'uffizi. Quella pudess vegnir applitgada sco proxim pass era per noss parlament. La clav avevan chattà ils vegls Grecs: Ad Athen tiravan els la sort tranter ils vischins (masculins); quels che avevan fortuna (u disfortuna) pudevan (u stuevan) per ils proxims pèr onns cumandar ils fatgs da la citad. Ch'ils medems avessan ina segunda giada la schanza da vegnir elegids era fitg improbabil. Uschia pudevan els quietamain cumenzar a governar la citad senza stuair già far plans per lur carriera politica ed avair tema da las proximas elecziuns. «Gea, cun Gion Gianüra sco president communal», cun quest commentari è la discussiun stada finida ed il tema liquidà.

In auter tema che m'interessa fitg è l'Europa. In tema che vegn a pled mintg' auter di. E qua ans lascha nossa politica en in dretg embarass. Jau hai bain remartgà che la chasa federala savura da Wilhelm Tell e da l'istorgia gloriosa da temps passads. Dad in sco Henri Dunant però gnanca fastiz. Entant ch'ins discorra en tut l'Europa da crear in nov fundament per quest continent, tascha la Svizra. Mes partenaris en il foyer – da la dretga fin a la sanestra – serran ils egl e las ureglias: Nus na pudain / vulain / astgain / ristgain da far nagut. Be dacurt ha in giuven da Tarasp mussà en sia dissertaziun che la Svizra haja suenter la Segunda guerra mundiala gi grondischma fadia da s'engaschar sin plaun internaziunal per ils dretgs umans, per entrar en il Cussegl d'Europa e pir da dretg per s'avischinar ad autras instituziuns internaziunalas. Entant che jau carteva ch'il parlament stuess surpigliar ina rolla da manader politic, para quai che Gilles Petitpierre, in auter parlamentari svizzer, haja anc adina raschun, sch'el analisescha il 1998 ch'il parlament sa sentia sco paralisà da la tema ch'il pievel na suondia betg sias propostas e ch'el na ristgia en consequenza gnanca pli da discurre sur da dumondas da l'avegnir, maindir da las preschentar al pievel. Ch'el fetschia tut per ch'il pievel na s'agiteschia betg – damai nagut. Naginas debattas sur da dumondas fundamentalas e l'avegnir da la democrazia, be pli l'administraziun dals interess. E che sin quest champ sajan els maisters. L'Europa be sco problem da la contabilitad cun las spartas da gudogn e sperdita, il project Europa sco sfida politica che pertutga era nus – quella n'ans interessa betg. Cura che tschels vegnan ad avair cotg il past, lura vegnin era nus ad ans decider. Per entant ans consolain nus cun Wilhelm Tell. Onda Nina m'aveva ditg: «Mo betg esser memia critic; era els improvan da far il meglier, e la finala essan nus quels che avain elegì els. E lura pensa a l'AVS, a l'assicuranza da malsauns ed a noss bel tschaler da refugi». «Gea», di

jau per mamez e be da bassin per betg dar ad ella dal tut raschun, «ma ina dretga tscherna n'avain nus mai gi». Fadia da chattar ivettas en la petta n'hai jau nagina: In project da vaglia cun effects a lunga vista è segiramain stada la construcziun dal tunnel dal Vereina. Gea, mes char, quai è vaira e forse è la Porta Alpina la segunda ovra grischuna! E lura: Tut ils raps che van als purs, al turissem, e per la cultura vanza era anc insatge!

Raschun ha ella. Era nus avain il parlament che nus meritain. El guarda che tut giaja ses gir, plaun, ma saun. E sche nus essan mintgatant en retard al trend dal temp, pudain nus anc adina avair la speranza dad esser ils emprims cura che quel sa mida. Ed uschia resta era la politica, sco l'amur, in affar dal trenta ed jau «sco l'asen tranter dus tocs» fain, senza savair tge che ma cunvegna, ma cun la speranza ch'i na giaja cun mai betg sco cun quel pover schani en la chanzun da Men Rauch, che per finir resta qua sco in pover tamberl frustrà tant dad ina sco da l'autra vart. Pudess quai esser il coc da la sabientscha da nossa democrazia: da reparter il malesser da maniera optimala sin tut ils partenaris da la cumedia umana, e latiers tutga era la politica?

Talas reflexiuns profundas m'occupan sin il viadi vers chasa. Jau auz il magiel da vin e m'allegrel da pudair raquintar a mes cumpogns al tavulin: E lura – Berna è ina bella citad! Ma quai è in'autra pèra mongias, che na va betg tiers ad insatge auter.

Romedi Arquint, naschi ils 27 da mars 1943, suenter il studi da teologia reverenda a Beiva e magister da religiun al Liceum Alpinum ed a la scola media evangelica a Samedan, dal 1983 fin il 1991 adjunct scientific en l'Uffizi federal da cultura, collavuratur regional da la Lia Rumantscha; responsabel dal post per dumondas d'instrucziun da religiun da la baselgia reformada grischuna. President da la Lia Rumantscha 1976-1983, dapi il 1995 commember dal Cussegl grond dal Grischun e president da l'Uniuon Federalistica Europeica da las Naziunalitads. Maridà, bab e tat.